

CINC LLETRES PRIVADES CATALANES DEL SEGLE XIV *

El coneixement del llenguatge viu d'èpoques allunyades, fins i tot disposant d'abundosos testimonis literaris, és sempre un problema difícil. Molt sovint la llengua escrita és ben diferent de la parlada: recordem el cas del llatí enfront del català preliterari. D'altres vegades, tot i escrivint ja en català, hom empra formes més o menys convencionals, influïdes per la cultura de l'escriptor; les construccions sàvies del llatí o les del provençal trobadoresc són imitades fins inconscientment, sempre que hom vol fer estil polític o cortesà. Els documents amanerats dels escrivans públics amb prou feines deixen res més d'interessant que els noms de coses vulgars que no han sabut llatinitzar. La literatura no ens guarda gran cosa més, llevat dels escrits d'aquells autors, per sort prou nombrosos a Catalunya, que per via d'exemple moral o en la fuga de la narració espontània empraren el llenguatge del carrer, dels pagesos o dels soldats: Muntaner, Eiximenis, fra Vicenç Ferrer...

I d'aquesta gent mateixa del poble, de la qual aquests mestres recollien l'espontaneïtat, ¿no ens en resta res escrit? Molt poc, certament. Però aquesta gent escrivia, quan en sabia, almenys lletres familiars o de negocis, on ens ha d'ésser fàcil de trobar, posat que l'autor no depassés el saber precís per a escriure, el seu llenguatge autèntic, fins i tot la seva fonètica. Hom pogué pensar que no ens restava res d'aquest tresor de les lletres privades indoctes. Els primers reculls, en efecte, de lletres catalanes que hom publicà foren extrets gairebé del tot de la cancelleria règia; n'hi ha de magnífiques, com petites i precioses miniatures gòtiques; però el llenguatge de Bernat Metge, per exemple, i menys encara el d'un oficial rutinari, ¿pot servir-nos per a conèixer el català espontani del seu temps? Quan Francesc Martorell publicà el seu recull emocionant de lletres catalanes del segle xv,¹ un món nou se'ns aparegué revelat en l'expressió humil, imprevista, d'aquells catalans no professionals de l'escriure, que si mostraven encara l'amanerament de les fórmules inicials i finals de salutació i algunes altres en el text, en conjunt no tenien més remei que escriure *el català que llavors es parlava*. Totes aquelles lletres eren del segle xv. L'autor no ens informava gairebé gens de com havia aplegat aquell tresor, i així no sabem per què el limità a aquell segle; probablement degué ésser per força major, perquè al dipòsit d'on extragué les lletres publicades no

* Comunicació llegida a la S.C.E.H. el dia 2 d'abril de 1952.

1. *Epistolari del segle XV*. Recull de cartes privades. Text, introducció, notes i glossari per FRANCESC MARTORELL (Barcelona 1926; «Els Nostres Clàssics», IX).

n'hi havia de més antigues i les posteriors no li semblaren dignes, de moment, d'ésser recollides en la seva collecció.

Ara podem remuntar una mica, molt poquet, de tota manera, el corrent dels anys. A les cobertes d'uns llibres d'obra de la Seu de Girona vaig tenir la sort de trobar uns retalls de paper escrits per una o per totes dues cares, els quals, enganxats amb pastetes, feien el cartó, prou fluix, que donava cos a l'aluda del relligat. Encara que molt perduda la tinta per l'acció de les pastetes i pel masegat del paper, amb paciència i voluntat hom podia confegir les lletres. En mancaven trossos, sobretot perquè els papers havien estat retallats a la mida que necessitava el relligador. Malgrat tots aquests entrebancs, no escatimant-hi la paciència, en sortiren cinc lletres catalanes gairebé senceres, algunes d'entre elles tocants a les mateixes persones. Quatre de les lletres són més mercantils que familiars, de mans d'agents comercials catalans a Sicília, de llur patró a València o d'un germà a Barcelona. L'altra, més íntima i familiar, d'un germà a sa germana, sembla, a Girona, escrita des de Barcelona. Totes de finals del segle XIV. Llur més gran interès és, crec, lingüístic; després, d'ambient. Alguns detalls arriben a l'interès estretament històric o polític. El mal estat de la tinta i especialment la pobresa de recursos de què disposàvem no permeteren d'intentar-ne la deguda reproducció fotogràfica. Per això en donem només una fidel transcripció, puntuada, accentuada i amb regularització de l'ús de *v* i *u* i de *i* i *j* i del de les majúscules; cada lletra va acompanyada de breus notes o comentaris que creiem que en poden facilitar la intelligència.

Aquestes lletres, en llur original, restaren totes juntes, el mes de gener de 1939, dins una simple carpeta de cartó amb vetes, a l'armari que hi havia a l'escriptori del cap de l'Arxiu Històric de Girona, a Can Falló, annex del Palau Bisbal d'aquella ciutat. No n'he sabut res més, però m'han dit que l'Arxiu Notarial, el fons més voluminos d'aquell arxiu històric, seguia allà mateix; i espero que la resta tampoc n'ha estat remoguda.

1

Lletra de Françoi Net al seu germà Bernat Net, macip de Francesc Nodrixa, a Mallorca. Li diu que ha rebut les seves cartes i que aprova el seu propòsit de noliejar una nau millor, li dona noves de fets de mar i li prega que li escrigui sovint. Datada a Barcelona el 22 de gener de 1395.

Ffeta a Barcelona, ha .XXII. de gener de l'any .M.CCC.LXXXXV.

Ffas-vos aseber, En Bernat, que reabi diyous, ha .XXI. de gener, .II. letres vestres per un renpi qui vench, le qual he entès ben tot hesò que vós me evets fet eseber, le qual són stat fort despegats, com heveu pecat tant de mal, beneit ne sie Déus [de] tot.

Heveu-me fet eseber que vollets noliejar haltra nau; per me fe, En Bernat, que n'eurie gran pleer si-o fets, com heque[xa n]au d'En Ramon Gerau hés tau vey a que no'n ferieu de vòstron prou. Plàcie he nostre Senyor que vos dó bon selvement, h[e gu]jar, he sellut, he bones ventures.

De Gerona he aüda hara una letra que són sans hi alegres he le mercè de [nostre] Senyor tothom.

Prech-vos, si-s plau, En Bernat, que m'escrivau tot pres, mentra que siau e Mellorcha.

No-i à res de nou [que-us] faça esaber hadés, sinó de les naus hermades que s'ig diu que han presa .i.^a. nau de genoveses he .ii. pànfiles, [que] entre tot val .ii. cens millie florins.

Hexí metex vos fas heseber de les gallenyas que deuen henar he Domàs [se] hedoben he s'epereyen.

No he hals que-us faça hasaber.

Lo Sant Spirit sie ab vós.

Prech-vos, si-s plau, En Bernat, que m'escrivau soven, he-us prech, si-s plau, que no-s donés despleer ni hire grans; ha Déu toç hasò que hel vos dóna.

Comenats-me en gràcie del senyor vostra.

Frensoi Net, german vostra, qui molt vos salluda.

Tramesa per lo lein d'En Arnau Reg.

Al molt honrat En Barnat Net, mecip del senyor En Ffrenchs Nodriça, he Mellorcha, he le nau d'En Ramon Garau.

Aquesta lletra, precisament la de més interès lingüístic, desconeix l'ortografia tradicional, més o menys etimològica, i improvisa les seves grafies.

Hi trobem:

a) confusió completa de a i e àtones: *Bercelona, aseber eseber i esaber, n'eurie, Gerau* (però també *Garau*), *plàcie he nostre S.*, etc.; *el senyor vostra, Barnat*, etc.

b) nombrosos gironismes, alguns d'ells encara vius avui: són 1.ª pers. sing. del pres. d'ind. d'esser (avui *sóc*), *veys, s'epereyen*; persistència de la -n: *ben, german*.

c) arcaïsmes: *Déus, vollets, fets, comenats* (però *heuen, ferieu, escrivau*).

d) ús completament arbitrari de la h.

e) turpituds d'expressió: *le qual* del primer paràgraf.

2

Lletra de Guillem Poalor a Joan Satria, a Messina. S'interessa per la malaltia que ha tingut i li fa saber que té el raor i els anells, que les galeres han passat sense tocar terra, que té noves de grans morts a tot Catalunya i que no li ha escrit més sovint perquè ha viatjat per l'illa. Datada a Siracussa el 24 de setembre de 1397.

Car amich meu:

Certiffich-vos que són sa e alegre a la merçè de Déu; qual bona sanitat me plauria fort saber de vós, car assí m'és stat dit que vós haveu haüda aquí fort gran malaltia, de què m'és stat fort greu.

Per [què] vos certiffich que jo he resebut lo rahor e los anells, acceptat un anell que diu lo corrador que té a la casa e no l m' à dat encare, però creu que dar-lo-m' à si bé ho vol fer. E sap[ia]u que jo los li he fets te[nir] a la fira ja si los poguera vendra, e maquari no ha tro[bat] qui li n hage promès un diner; per què jo los men he aportats.

Item vos sertiffich que les galeres de la mercaderia són passades deffora, que no s'ich són acostades gens, per què jo no he pogut complir [tot] assò de què vós me haviau pregat, ni mercaders no hi han pogut parlar ni restia[me]tra; e passaren a .xxiii. de aquest mes.

Item més, vos certiffich que assí ha venguda una [galera] de Tràpena, qui compta que hi ha arribat un leny d'En Roger de Barch[inona], que compta que ha grans morts en Cathalunya, ço és a saber, en Barchinona, e a Gerona, e a Perpinyà, e tot quan hi ha qui n és salpicat, si plàcia a Déu que ns ic apport millor novas, amén, que bé les hic hauriem mester.

Prech-vos, si us plau, que m perdoneu com no us he escrit pus sovín, mas jo he stat Agosta e a Cathània, per què, no me n repteu.

No sé altra que us fassa a saber sinom que m saludeu molt les bellas de Massina.

Scrita en Çoragossa, a .XXIII. de setembre de .xcvii.

G. Poalor, amich vostro, qui molt vos saluda.

Al molt amat En Johan ça Tria, a Massina, d'Ent G. P.

Anotem, en aquesta lletra, l'ús d'a per e àtona (*acceptat, vendra, trametra, Massina, etc.*); el són 1.ª pers. sing., com en la lletra anterior; la terminació *-au, -eu*, per a la 2.ª pers. plur. (*haveu, hajau, perdoneu, sapiau, etc.*); l'ús freqüent d'*hic, ich* o *ic* per *hi*; el mot *maquari*, equivalent al castellà *magüer*.

3

Lletra de Guillem Poalor a Bernat Net, mercader, a Siracussa. Li comunica que en arribar ha tractat d'un afer d'acer i després ha mirat de fer efectius diferents crèdits, tots prou difícils. Parla també del pas d'una galera. Datada a Catània el 5 de gener de 1398.

Molt honrat sènyer :

Sapiats que vuy, que havem .v. de aquest mes, jo sí arribí assí en Ca[th]ània hanans del jorn e tantost com fo jorn jo sí m afrontí amb lo sènyer Johan Costea e doní-li la letra e diguí-li del asser, que l passàsem um m[el]lor [en] pusquéssem; e ell dix que no s'i podia res sinó que pagàssem de p[la] en pla. Però, sènyer, no he pagat encare entrò que m en dege hanar, car ell ... m'ho lexassen passar.

E puys, sènyer, lo sènyer en Johan Costeya e [jo an]am amsemps a Barthoumen Cortisso e demanam-li los diners; e ell respòs-nos ... encontinent ell me pagaria. Però, sènyer, ja ma haguera pagat d[e p]resent, sinó que no trobam lo notari; de què, sènyer, diu que no l me pot dar [t]ots, car vys (?) pocs se n manquen, que ja pessa havia que ls vos havia al sa[c], mas però despuys ne ha despesos qualsque .III. o .v. dz., de què vouré si ls podré haver tots; si no, hauré aquells que pusque.

Item més, sènyer, sapiats que jon són stat a Anthoni Sardo i a Pedro de Cathània, e lo dit Anthoni Sardo no ych és, que és anat entrò Massina, e deuhic ésser de[m]à o l'altre, e ha m respòs Pedro de Cathània que tantost com ell sia vengut que ls me daran; si o faran, no m sé, mas no romendrà pur demenar.

E sapiats, sènyer, que jo he demanats aquexs .II. carlins al sartre qui pres lo fustany, e diu que no me n volria haver dada malla; per què veus com na pren qui fa plers a hàvol gent.

Del asser, sènyer, jo n'é parlat a lcuns corredors, però encare no m han retuda resposta, per ço com vuy és disapte e tots los farrés de aquesta terra són juheus e no puch haver resposta entrò demà. Però, sènyer, dels diners vos scriu en Miquel Gombau, que jo l[i] he rebuts, mas no u fa sinó per fer sos fets.

Perdinau-me, sènyer, si us plau, com no us he escrit pus larch, car cüytadament vos he escrit.

No sé als que us fassa asaber, sinó que la galera de mossèn Ffrancesch de Ragadell és venguda assí e és-s'ich partida per hanar aquí.

Si res hi ha de nou, també us ho sabreu.

Scrita en Cathània, a .v. de janer de .M.ccc.xcviii.

G. Poalor, humil servidor vostro, qui molt se comana en vostra gràcia.

Al molt honrat lo senyor En Bernat Net, mercader en Ça[r]agossa, d'Ent [G. P.].

Del mateix autor que la lletra anterior, presenta característiques quelcom diferents, potser perquè va adreçada, no a un company com devia ésser En Satria, sinó a una persona de major respecte; el destinatari, el mateix Bernat Net de la lletra primera, que ara es troba a Siracusa, és sempre designat *senyer*, en vocatiu; el mateix mot és usat una vegada com a nominatiu; en l'endreça final trobem *senyor*. A assenyalar, dins aquesta carta: l'ús de *sapiats*, mot usat repetidament, al costat, però, de la terminació *-au*, *-eu* (*sabreu*, *perdinau-me*); l'ús de *si* iteratiu, el continuat *d'entro*, el de *pessa*, *vouré*, *pur*, *sartre*, *farrés* amb la *r* caiguda; el gir popular *que pagàssem de pla en pla*.

4

Lletra de Francesc Folquet al seu agent comercial a Sicília. El renya per no haver gosat travessar l'illa per terra, li recomana celeritat per tal que pugui tornar amb els venecians o almenys que hi enviï tota la roba i diners. Parla del curs de les espècies i de la inseguretat del correu. Datada a València el 28 de febrer de 1398.

Jesús. En nom de Déu sia.

Feta an València, a .xxviii. de febrer, an .xcviii.

Fas-ta saber que a .xiii. del present mes rebí .i.^a, letra [tua] per via de Malorqua, feta an Tràpana a .xvi. de jener, [per l]a qual é antès com anquara no eres en Sara[goss]a ne [a M]asina, e asò per tal con non gosaves anar per terra; del que é aüt gran despler, e asò per tal con si'n fosas astat ab aquesta nau d'En Pugades ageras tramès so qui era a Saragosa. Per què, fes per guisa que preges aq...ns sennors que t'ajúdan aspatxar prestament, per guisa que con les galeas dels vanacians pasaran agèn, que tu ten puxes pasar desà ab eles, [e si] no és aspatxat, que trametas tots qants di[n]és ne robes tingues, e si fer sa pot que les galeas prangésan a Dín[i]a, tramateses-ho a-N P. Gaçó a Dínia ab .i.^a. letra que li fesas, fent-li asaber que so que rebria donàs a mi o a-N Barsaló, e si no prenien an Dínia e volien pendra Alaquant, tramateses-ho al sennor En Barnat Torà, e fes-li saber que u tramatés a-N Barsaló. E tot asò dic, per tal que ab milor salvament pasas desà e per tal con a Malorqua pagan grans drets asò qui's des[carrega], però si àls no s'hi pot fer que no prengésan desà, vaga an bonora a Malorqua al sennor En P. Bas, e si perventura tu hi vanies ab les ditas galeas e pranies Alaquant, no't partises de Alaquant sinó ab bona companya, o tramateses a mi .i. coreu, o si avia nagun len an Aspana qui degés tornar, ab lo len ten pories vanir, però tota vagada a consel del sennor En Bernat Torà.

Item é antès con An Colomer és astat aquí, per què [si per for]tuna hi era ne't trobes ab ell, da-li co[n] tinges, car él m'o tramatrà; e saluda-l-ma m[olt].

Item é antès com as vanut lo girofli de la ... e gíngebre. Ací s'és vanut lo gíngebre [a raó] de .cxxx. lliures e a Barsalona a raó de .cxl. lliures. Tot astà [a la] mercè de Déu ab que t'aspatxas prets.

Tu fas saber que per altre letra as escrit pus larc. Sàpias que no n'e aüda .naguna sinó aquesta.

Fes per guisa que sàpias quines drapades volen a[ver], ne colas, per tal que, si bon temps és, que'n torns, que la terra à mester. Molt ma saluda aqens s[ennors].

Franchès Folquet.

Fas-ta saber que despuens que aguí ascrit asò des[ús] é rabuda .i^a. letra tua, la qal m'à tramesa An Colomer, qui és junt a Barsalona. Per ta letra fas saber que m'[as] ascrit largament per letras del sennor En Fu[ster]. Sàpias que no les é aüdes ne madona d'En Fust[er] no'n a aüda nagunas ; creu que anquera són ab la [nau] d'En Pugades, o s'an perdudes.

Item te fas saber que les galeas dels vanecians [d]even toqar a Macina e a Parlerm, segons m[a] dit misser Bernabó, que-us pensa que an aqets dos locs toqaran ; per què, sis sa pot que sias aspatxat, vina-te'n ab elas, e si no, tramitna tot so que pusqas, e prega'n aqens sennors que t'ajudan aspatxar prestament.

Mostra de llenguatge familiar i descurat. És l'única lletra que dóna tractament de tu al destinatari. Abunda la representació d'e àtona per a : *fabrer, fas-ta, An, vanut, astà, vanacians*, etc. El so nasal palatal (ny) està representat per *nn* o per *n* : *sennors, compania, len, Aspana*, etc. La lletra *g* representa unes vegades *j* davant *a* (*vaga*) i unes altres *gu* davant *e* (*prangésan*). A assenyalar *colas* (=quals) i *despuens* (=després).

5

Lletra de Pere Despont a la seva germana Caterina, probablement a Girona. Li notifica que ja està bo i que pensa anar-hi aviat. Parla de diversos afers i aconsella de vendre el lli, perquè baixarà. Fa una bella descripció de les roses, verdures i fruiters que té a l'hort; parla de les gallines que se li han mort, i li fa saber que menja sovint amb el bisbe. Diverses referències familiars, no sempre clares. Datada a Barcelona el 16 d'abril (sense indicació d'any).

Ma cara sor :

Certifich-vos que, mercè a Déu, són san e ale[gre] e qu'esí ha bons temps, emperò yo he deliberat [venir] aquí, si vós ho volrets, fins al mig de julio[1] e haj[a] hom vist si lo temps ser[à] ací ben refermat.

Ma cara sor : Segons ma havets scrit, yo he tangu[t] a prop uncer G. Borrull sobre los diners de madona [de] maestre Ramon Carol, que Déus haje, e los diners son rehebuts. Mas, per paor de empires e de marques, qui ych són prestes assats contra hòmens e béns d'aquexa ciutat, pus no volen paga[r] los censals que fan, no he volguts trametra aquí los dits diners, e axí matex que no he trobada per[sona] per què'ls tramesés segurament ; per què els retench fins yo men vage aquí, e seré-y, Déu volent, tos[t]. Si la dita madona ha gran necessitat de diners e vós ne havets, accorrets-li'n, e que sabéssets v[en]-dra del forment, e dats-li la letra que va dins la present.

Ma cara sor : Pus los lins novells deuen venir, a mi apparría que aquest que és ací se degués vend[re], majorment per ço com En Miquel Pèric ha cuyta de hav[er] diners. E axí, trametets-ma de continent lo com[pte] que-us tramès En Miquel, lo qual en una letra d[eu] haver en lo vostre cofret, ço és, quant n'i ha [d'En] Miquel e quant de vostre, e en quant està lo qui[ntà] o la rova, e quant vos apparrà que degam dem[an]ar almenys de la rova ; e si's porà ben ven[dra], que's vena, si no, que estiga, emperò si are no's ven, per avant no's porà ben vendra, com sia molt lin enguany en regne de València.

... obra dels molins no's toch res fins que yo-y sia. E fets-ma assaber s[i-n] faré anar roba d'ací, ne quina.

Ma cara sor : En l'ort, que està molt bé, en especial [d]espuys que yo yc són, ha moltes roses, que tots matins ne cullech yo .i. gran paner ; per què, trametets-hic Na Violant, si yc volrà venir, si no, trametets-hic Na Catinoy, filla nostra, per collir les dites roses, que no's perden. Ha en lo dit ort .i. gran

camp de faves de fort belles, [e] altre camp de bells alls, e altre camp de pèsols, e tot l'ort que és plen de juÿvert, que una somada ne ha tot jorn lo veÿnat. Demanats a la dida si yc ven, si'l sabrà vendra a la plaça.

Yo, ma cara sor, he plantades en l'ort moltes cols e carabaces, mellons e cogombres. Trobarièts en lo dit ort .x. somades de sàlvia, e més de .xx. somades de menta, e molt moradux; emperò de la sàlvia e de la menta yo he molta sagada, car estenièts per lo camí. Los pruners oriols que yc porté són vius e han prunes, e tots los altres arbres són vius e bells.

Ma cara sor: Ja us he fet assaber que En Bruguera, e son fill, e Bernat, tothom és fora, que no ych ha negú sinó mossèn Arnau Barthomeu e la gata vella, que és prenys.

Les gallines hic havie fetes tornar, e encontinent moriren-se totes; emperò, si fossen grasses e nos fossen mortes, ja havien sentència que fossen menjades.

Ma cara sor: Quant yo arribé ací, ma atrobé tan magre, que les costelles ma apparien dessús la pell; are, a Déu gràties, són ben millorat. A dinar, e alcunes vegades a sopar, yo meny... ab lo bisbe; mas per sopar millor a ma guisa, yo sop a casa, e ladons sopa y mossèn Arn[au] ab .i. fadrinet que ten. Yo, ma cara sor, be[c] del vin que yo'n fiu, lo qual ma sab bon, posat sia .i. poc vert. Mossèn Arnau e Johan beuen de taverna. En casa ha una gerreta de vinagrie assats bon, que s'és fet del rera-most; e han-ma donada una olla de fort bona mel. E latugues a sopar tenen dret ab de bella e grassa sardina sovín, car ha-n'ich gran còpia. Tot lo veÿnat està bé; Na Rossella se ha haüda una filla. Recoman-me a vostre pare e a madona, e saludats-me En Johan Jordi e Na Violant e la dida, e pensats bé de vós matexa e de ma filla. E haze-us l'Esperif Sant en sa guarda.

Escrita en Barchinona a .xviii. d'abril.

Vostre frare, P. dez Pont.

A ma cara sor Na Caterina dez Pont.

Formes amanerades, dins la gran espontaneïtat i gràcia del contigut. L'autor, Pere Despont, sembla ésser el mateix que fou notari de Girona; havia d'ésser, per tant, pràctic a escriure. Hi trobem poca vacil·lació en l'ús d'a i e àtones (*vendra*); el gironisme del manteniment de la -n (*san, lin, vin, sab bon*) i el de la 1.ª pers. sing. *són*; els arcaïsmes *sor, frare, Déus*, les 2.es pers. plur. en *ls, volrets, havets, accorrets, sabéssets, trame-tets*, però, en canvi, *yo* per *jo* (al costat de *ja*), *fins* en lloc d'*entrò*; ús gairebé constant d'*ich, ych, yc, hic*, per *hi*.

ELIES SERRA I RÀFOLS

Universitat de la Laguna (Tenerife).